

усіма: *"Усі хвалили Іуду, усі погоджувались, що він переможець, усі дружесливо розмовляли з ним, але Ісус і на цей раз не похвалив Іуду. Мовчки він йшов попереду, кусаючи зірвану травинку, і потроху переставали сміятися учні й переходили до Ісуса. Дуже скоро знову вийшло так, що усі йшли гуртом, а Іуда – Іуда-переможець – Іуда-сильний – один йшов позаду, ковтаючи пил"* [1, 297]. Ця байдужість Ісуса, а також суперечки про те, хто ближче до Ісуса, хто більше любить його, стали, як сказав би психолог, провокуючим фактором для рішення Іуди.

- Образа, заздрість, безмежна гордість, прагнення довести, що саме він найбільше любить Ісуса, також властиві андріївському Юді. На питання, задане Юді, хто буде в Царстві Небесному першим біля Ісуса – Петро чи Іван, слідувала відповідь, що вразила усіх: *"перший буде Юда!"* Всі кажуть, що люблять Ісуса, але як вони поведуть себе в годину випробувань – перевірити це і прагне Юда. Може виявитися, що люблять Ісуса "інші" тільки на словах, і тоді запанує Юда. Вчинок зрадника – це прагнення перевірити любов інших до Вчителя і довести свою любов.

У драмі "На полі крові" Лесі Українки можна вважати основною причиною зради розчарування в особі Учителя, в його ідеалах, у способі їх здійснення, в житті його обранців та обділення увагою, недооцінення Іуди у товаристві Вчителя і учнів. Цю зраду можна розцінити, як мотив купівлі-продажу. Таким чином Юда хотів повернути усе те, чого він лишився після зустрічі з Христом. Сам момент зради подано в реалістичному трактуванні: ні запутаної складної внутрішньої боротьби, ні довгих вагань і опору. Просто змальовано подію в репліках Юди, навіть умисно спрощено, щоб надати справі практично-ділового характеру.

Ми зауважили, що подальша доля персонажів після моменту зради різниться. У Лесі Українки Юда відрізняється від канонічного образу та від Іуди Андреева, який покінчив життя самогубством тим, що продовжує без жалю працювати на кам'янистому клаптику землі, який є матеріальною вигодою, придбаною за гроші.

В обох творах провідною є ідея таврування відступництва і зради, ницості і підлості, які завжди впливають з егоцентризму, користолюбства, пристосуванства. І цьому всьому протиставляється жертвність і альтруїзм, чесність і великодушність, любов і милосердя, носієм яких був зраджений Іудою Христос.

Список використаної літератури

1. Андреев Л. Н. Иуда Искариот: В 6 томах / Л. Н. Андреев. – М. : Худ. лит. 1990. – Т. 2. – 534 с.
2. Біблія і культура : зб. наук. стат. за ред. А. Є. Нямцу. – Чернівці : Рута, 2000, Вип. 1. – 243 с.
3. Нямцу А. Е. Идеи и образы Нового Завета в мировой литературе / А. Е. Нямцу. – Черновці : Рута, 1999, Ч. 1. – 328 с.

ХАРАКТЕРИ ТА СИТУАЦІЇ В РОМАНІ ІВАНА КОРСАКА «ЗАВОЙОВНИК ЄВРОПИ»

«Завойовник Європи» – історичний роман українського письменника Івана Корсака, опублікований в 2011 році київським видавництвом «Ярославів Вал». У «Завойовнику Європи» відтворено панораму переважно Центральної Європи (Галицько-Волинського князівства та Угорщини) епохи XIII століття. Роман оповідає про життя руського князя Ростислава Михайловича з молодих років і до смерті.

Незважаючи на вже існуючі дослідження творчості письменника (І. Гирича, С. Грабаря, В. Коскіна, О. Мізінкіної, М. Слабошпицького, Д. Степовика, В. Шовкошитного), характери та ситуації у романі «Завойовник Європи» ще не достатньо вивчені.

Мета розвідки полягає у встановленні принципів і засобів творення характерів головних героїв – князя Ростислава Михайловича та дочки угорського короля Бели IV Анни (оскільки вони найбільше виписані) у тексті історичного роману Івана Корсака.

Проблема характерів та ситуацій у художньому творі вже тривалий час вивчається вченими. Дослідженням цієї проблеми в українському літературознавстві займалися Анатолій Жаборюк, Зінаїда Кирилук, Олена Олійниченко, Олена Поліщук, Василь Фащенко та багато інших. На жаль, питання ролі взаємозв'язків характерів та ситуацій у структурі історичної прози не часто постає предметом вивчення, хоча сучасні балетристи активно послуговуються цим прийомом. До таких долучаємо й Івана Корсака – автора 14 історичних романів, лауреата численних премій.

Проблема ситуацій у тексті художнього твору – одна з таких, про яку не завжди йдеться навіть у літературознавчих словниках. Не часто вона постає об'єктом уваги теоретиків літератури. Допомагає робота Василя Фащенко «Характери і ситуації», в якій автор розрізняє ситуації за: обсягом часу і простору; способом зображення; впливом на персонажа; змістом [7, 40–41].

З-поміж засобів розкриття характеру персонажа у художньому творі виділяють **основні**, про які пишуть більшість дослідників (С. Бочаров, Л. Гинзбург, О. Олійнченко, О. Поліщук, Л. Ромашенко, І. Семенчук, М. Сиротюк, І. Страхов, Л. Тимофеев, В. Фащенко та ін.). До таких відносять мову героїв; вчинки персонажів; характеристику героя іншими персонажами; сюжетні колізії; навколишній світ природи, речей; суспільні, історичні, культурно-мистецькі та інші події, у які «включено» персонажа. Також виділяють (А. Жаборюк [2], І. Страхов [6]) і **допоміжні** – характерний жест, міміка обличчя, поза, вираз обличчя, особливо очей.

Роман «Завойовник Європи» вирізняється з-поміж романних форм Івана Корсака питомою вагою засобів творення ситуацій, через які розкриваються характери центральних персонажів. Найбільший корпус складають *характеристики героя іншими персонажами*. Характеристики Ростислава Михайловича переважно зринають у внутрішньому мовленні Анни: «невдаха, який своє відстояти не здатен супроти сусідських князів» [3, 5]; «приблуда з русинських пуц» [3, 27]; «мовчазний бормотун, що за столом рідко коли два слова зв'яже, та й волоцюга за жіноцтвом, напевне, добрячий» [3, 27]; «грубоватий чоловік, що лаявся, як підмітайло останній» [3, 140].

У романі є ще характеристики Ростислава Михайловича, які надаються князю іншими персонажами безпосередньо у діалозі з ним. Одним з таких є барон Іштван. Аналізуючи

складну ситуацію на полі бою, суперник князя іронізує: «*вишукане благородство <...> істинне і непідробне лицарство. <...> Кинути військо на фланзі, лишити на призволяще, то неабияке лицарство*» [3, 77]. Натомість болгарські послы з Тирнова називають головного героя «*мудрим порадником*» [3, 97].

Характеризує Ростислава у діалозі з ним і сліпий старець з Лучеська. Але на відмінну від інших ситуацій, характеристика старця завжди звучить у переломних моментах сюжету: «*князь Ростислав Михайлович такий же нетямущий, як і більшість люду: коли послав сивий старець орлів та вороння цілісіньку хмару, хотів попередити про поразку у битві під Ярославом, та не вкумекав князь такого простого знаку*» [3, 69]. Наголошуючи на такій рисі характеру Ростислава як впертість, старець розкриває найпотаємніші його бажання («*Душа твоя вельми слави спрагла, півсвіту завоювати хотіла б... Та матимеш, зрештою, ти півсвіту, тільки не мечем його здобуватимеш. Інша доля судилася, та, що в краї, де сонце заходить...*» [3, 21].

Неодноразово Ростиславові надає характеристику і автор роману. Так, наприклад, в 11 розділі читаємо: «*неспокійну натуру мав, схожу вельми на батькову, хіба більше задиристу та непосидючу, вдачу, що недовго спокоєм та миловидним узбережжям річок балканських тішитися*» [3, 60]. Тобто, письменник порівнює Ростислава з батьком – чернігівським князем Михайлом Всеволовичем. Характерними рисами Ростиславового характеру є те, що «*він звик тримати удар, до скрипу стиснувши зуби, витерпіти невдачу, втриматися на ногах по нищівній поразці навіть*» [3, 10], – зазначає автор. В першу чергу це є ознакою його як хорошого воїна, який вміє тримати удар, навіть у найважчих ситуаціях. В романі ця риса проектується також і на його повсякденне, сімейне життя та не дає йому зламатися під тягарем його випробувань.

Помічаємо, що головний герой і сам подає *характеристику самому собі*. Він критично оцінює своє становище після втрати Галича, думаючи: «*і хто ж він тепер і кому потрібен, шмаркатий невдаха*» [3, 17]. У ситуації ж, коли він ненароком образив Анну, він картає себе за цей вчинок, засуджує і називає себе «*паскуда рідкісний...*» [3, 84]. Самохарактеристика Ростислава набуває, здебільшого, негативного відтінку, що свідчить про його самокритичність.

У I розділі роману, роздумуючи про почуття Анни до барона Іштвана, у Ростислава Михайловича виникає такий внутрішній діалог: «*не звик-бо лякатися негідним перепонам: мало яку підніжку доля, лукаво всміхаючись, здатна підставити, мало які пороги чи перепони трапляються можуть на його шляху; мусить грудьми прокладати собі дорогу, розсікати ті перепони, як дужий-предужий тур, повноправний господар у волинській чи галицькій пуці, чагарник розсікає грудьми з лунким, роздратованим та загрозливим ревом*» [3, 7]. Те, що головний герой у своєму внутрішньому мовленні порівнює себе з туром, є дуже значущим. Адже відомо, що надзвичайно гарний лісовий бик, колись мешкав у Європі і відзначався великою силою, швидкістю, злим норовом. Тобто, з вище сказаного, можемо зробити висновок, що Ростислав дужий, швидкий (як у діях, так і у прийнятті рішень), сміливий, наполегливий чоловік, який не боїться перепон та впевнено рухається у напрямку поставленої мети.

Важливе місце у романі «Завойовник Європи» займає також *мовлення персонажів*. Майже всі основні переживання, душевні пориви головних героїв, оцінку різноманітним подіям та ситуаціям можна простежити у внутрішньому мовленні Ростислава Михайловича та Анни.

У ситуації, коли Ростислав та Данило Галицький зі своїми військами йдуть на Галич, Ростислав трохи не встигає і змушений поступитися містом своєму дядькові. Тоді він у думках намагається заспокоїти себе, що *«він не мав іншого вибору, проти бунту душі власної: вона опиралася відчайдушно, корчилася з образи та злості, аж звивалася у непослухові»* [3, 17]. Тобто, у душі головного героя відбувається протистояння, навіть, внутрішній конфлікт: герой розуміє, що він не може вчинити по іншому, але в душі він не може примиритися з тією ситуацією, що виникла. Ця ситуація – короткочасна, трагічна, випробувальна та характеротворча.

У 17 розділі роману, після того, як Ростислав ненароком образив Анну, він так розмірковує щодо їхніх стосунків у внутрішньому діалозі з собою: *«ні, Ростислав Михайлович не має права у холодності їхніх стосунків звинувачувати одну лише Анну, мав би він також піклуватися про взаємини, саме його провина тут чи не найперша»* [10, 85]. Так, із наведеної цитати, бачимо, що Ростислав покладає лише на себе усю вину за те, що у них з Анною не склалися стосунки (хоч він сміливо міг би перекласти провину на Анну чи барона Іштвана). Ростислав наділений такими позитивними якостями як самоаналіз та здатність не перекладати на інших відповідальність за свої вчинки.

Також автор приділяє значну увагу відтворенню характеру дружини Ростислава Михайловича – Анни. Характеристики Анни у тексті роману не так багато, але вони відіграють значущу роль у створенні її образу.

Барон Іштван говорить, що Анна – це *«тендітний метелик»* [3, 25]. Тобто порівнює її з красивими, легковажними, безтурботними створіннями. Підтвердженням того факту, що Анна, як і метелик, перетворюється з часом, може слугувати зміна ставлення Ростислава до неї *«напочатку то була жива лялька, якою можна побавитися в перерві важливих і частогусто доволі небезпечних чоловічих справ, потішитися і забути. <...> Анна старалася грати сумирну дружину <...> А ще згодом життя без неї стало, мов страва без солі. <...> Навіть Аннина їжакуватість рідко його драгувала, ті шпички мов приправою ставали пікантною, від якої апетит лише гострішав»* [3, 131]. Порівняння з лялькою має досить важливе значення, оскільки лялька є безвільною, не має емоцій, повністю підпорядковується волі людини, в руках якої знаходиться. Підтвердженням цього є те, що вона намагалася грати роль сумірної дружини. Щодо зміни ставлення Ростислава до Анни варто зазначити, що якщо спочатку він порівнює її з лялькою, то з часом вона для нього стає, наче «страва без солі» (тобто життя без неї можливе, але уже чогось не вистачає, чогось, що додає смаку). Ось так і відбувається метаморфоза Анни.

Коли Ростислав з другої спроби нарешті добився руки Анни, він говорить, що обраниця *«вродлива»* [3, 22]. Автор роману не приділив увагу опису зовнішності своїх героїв, тому лише з цього, ненароком кинутого Ростиславом, вислову можна уявити миловидність Анни.

Ще одним яскравим прикладом краси дівчини є її характеристика у 5 розділі: *«Розцвітала ранньовесняною квіткою Анна <...> була тоді просто метеликом, що чув музику неба, дихав та жив у тій осяйній невагомості, в чарах звуку і світу всього»* [3, 33]. В цьому випадку автор порівнює її з квіткою, що розквітає, отже знову щось легке, ніжне, прекрасне.

Ще одне порівняння Анни з квіткою можемо знайти у листі Ростислава, який він пише дружині наприкінці роману: *«Моя кохана, мій цвіте весняний, бузковий мій цвіте...»* [3, 140]. Але якщо у відношенні до Анни ми вкотре переконуємось у її красі та ніжності,

тендітності, то Ростислав Михайлович, завдяки цій цитаті, постає перед нами геть у іншому світлі. Переважно характеристика князя базувалася на його грубості, необтесаності, невихованості, але в останньому випадку проявляється вся його ніжність, щирість, емоційність по відношенню до коханої жінки.

Анна сама того не розуміючи і, можливо, не бажаючи, зуміла змінити Ростислава. З безжального і грубого воїна він почав перетворюватися в чуйного чоловіка, який тонко відчуває і переживає (*«навіть одна сльоза Анни його обеззброювала, він розкисав, він танув льодиною останньою напровесні, враз десь дівався наліт захисний у душі, яким боронився від світу. Він не знав, коли це сталося, тільки Аннину присутність, навіть в приміщенні іншому, почав відчувати так, як матір чує своє дитя»* [3, 85]).

У стосунках Ростислава і Анни часто виникають конфлікти через те, що *«завше знаходилась в Анни зачіпка, аби дорікнути чимось, шпигоннути як голкою, хоч не вельми глибоко, зате скулко...»* [3, 129–130]. Проте і ті суперечки Анна здебільшого *«першою обривала і, надувшись, мов мала дитина, якій пообіцяли гостинця смачненького, та в останню мить передумала, чимчикувала геть у покої»* [3, 130]. Тобто ця ситуація показує двоякість Анниних вчинків: сама розпочинає конфлікт, але і сама закінчує його. Тут дуже чітко простежується мінливість Анниного характеру, її непостійність, що дуже влучно підкреслюється порівнянням Анни з *дитиною*.

Добре виражають характер Анни її вчинки. Після ситуації, коли Ростислав відмовляється дати кошти на хрестовий похід, *«Анна до півночі молилася. Вона просила Всевишнього простити її безталанного чоловіка, а ще більше просила не насилати біду на її сім'ю, на батька, на всю родину, на всю Угорщину її улюблену. <...> І то було першою молитвою в якій вона згадала Ростислава Михайловича»* [3, 43]. Так виявляється Аннина побожність, а також зміна її ставлення до Ростислава. Вона молиться разом і за Ростислава, і за батька, всю родину, Угорщину – за все те, що є таким дорогим для неї. Звідси постає висновок, що і Ростислав за роки подружнього життя став для неї дорогим. Ця ситуація є короткочасною, локальною, правдоподібною перетворюючою та ціннісно-орієнтовною. У романі ще зображено чимало ситуацій, в яких проявляються такі риси характеру Анни, як співчутливість, щедрість, щирість, доброзичливість, готовність прийти на допомогу.

Одним із основних засобів розкриття характеру персонажа є також *історичні події*, у які «включено» героя (у аналізованому творі це є важливим, оскільки роман «Завойовник Європи» – історичний). Усі події твору відбуваються у XIII столітті. Історик В. Ричка пише, що «Ростислав був сином знаменитого чернігівського князя Михайла Всеволодовича, який прийняв мученицьку смерть в Орді 1246 р. Ще змалечку Ростислав прилучається до справ державного управління. Вперше він пізнав тягар княжої служби вже в 1230–1231 рр., коли став самостійно князувати у Новгороді. Потім йому судилося на короткий час стати князем галицьким (1237–1238 рр.) й луцьким (1240 р.), а в останні роки свого життя володарем Славонії, потім Мачви, поблизу болгарських кордонів. На широкому історичному тлі подій і явищ, що визначали плин різних сторін складного й суперечливого життя низки країн Центрально-Східної Європи більш ніж половини XIII століття, письменнику вдалося створити захоплюючу художню оповідь про труди і дні цього невгамовного “завойовника” Європи» [3, 143].

Більшість історичних *ситуацій* у романі І. Корсака *відтворено правдоподібно* за способом зображення (протистояння Ростислава Михайловича з Данилом Галицьким за Галич в 1237 році, битва під Ярославом в 1245, загибель Михайла Всеволодовича, батька

головного героя, в Орді 1246 року). Письменник талановито вплітає усі ці історичні події у канву твору та з їхньою допомогою в повній мірі розкриває характер головного персонажа. Бо й Дмитро Дорошенко у праці «Нарис історії України» зазначає: «Вдруге забрав був Данило Галич (1233), але бояри висунули йому нового конкурента в особі Чернігівського князя Ростислава Михайловича. Кілька років тяглася ця боротьба, аж поки в 1237 році Данило не заволодів Галичем у третє – і на цей раз уже остаточно. В 1240 році він заволодів Києвом і посадив там свого намісника. Та остаточно зломив він свого ворога Ростислава, якого піддержували угри, аж в 1245 році в кривавім бою під Ярославлем. Після того з Угорщиною настав мир» [1].

Також у романі зображені *короткочасні* (по дорозі до Галича на військо Ростислава нападає згряя вовків, Анна просить Всевишнього за Ростислава), *локальні* (Ростислав запропонував барону Іштвану 2 келиха вина і сказав, що в одному з них отрута; Ростислав прийшов до барона у в'язницю; зустрічі Ростислава зі сліпим старцем з Лучеська) та *масштабні* (битва під Ярославом, перемовини Ростислава з Ласкаром) *ситуації* за обсягом часу та простору.

Таким чином, у романі Іван Корсак витворює характери завдяки характеристиці героїв іншими персонажами, мовленню героїв, вчинкам та історичним подіям, у які «включено» персонажа. Серед додаткових засобів творення характеру у романі є погляди, вирази очей Ростислава та Анни.

Використані засоби характеротворення допомогли автору створити цілісні образи персонажів, дали можливість простежити розвиток характерів, продемонстрували авторську манеру письма. Творення різноманітних ситуацій поглиблюють бачення персонажів, розгортають динаміку сцен, збагачують художній світ твору.

Список використаної літератури

1. Дорошенко Д. Нарис історії України в 2-х томах. Том 1 (до половини XVII століття) / Дмитро Дорошенко. – К. : Глобус, 1992. – 238 с.
2. Жаборюк А. Принципи й засоби творення характеру в літературі й малярстві / Анатолій Жаборюк // Історико-літературний журнал. – № 3. – С. 48–52.
3. Корсак І. Завойовник Європи : [роман] / Іван Корсак. – К. : Ярославів Вал, 2011. – 160 с.
4. Поліщук О. Автор і персонаж в українській новітній прозі / Олена Поліщук. – К. : ПЦ «Фоліант», 2008. – 176 с.
5. Ричка Володимир. ILLUSTRUM DUCE GALICIAE ET BANO TOTIUS SCLAVONIAE / Володимир Ричка // Корсак І. Завойовник Європи : [роман] / Іван Корсак. – К. : Ярославів Вал, 2011. – С. 143–152.
6. Страхов И. Методика психологического анализа характеров в художественном произведении. Психологический анализ портретов-характеров в романе Л. Н. Толстого «Война и мир» / Иван Страхов. – Саратов, 1977. – 349 с.
7. Фащенко В. Характери і ситуації / Василь Фащенко // В. В. Фащенко.– У глибинах людського буття : літературознавчі студії. – Одеса : Маяк, 2005. – С. 22–43.